

Национален осигурителен институт
Дирекция “Анализ, планиране и прогнозиране”
Отдел “Анализ и управление на риска”

ДЖЕНДЪР АСПЕКТ НА СОЦИАЛНО-ОСИГУРИТЕЛНИТЕ ОБЕЗЩЕТЕНИЯ И ПЕНСИИ ОТ ДЪРЖАВНОТО ОБЩЕСТВЕНО ОСИГУРЯВАНЕ (2009 и 2013 г.)

Социалното осигуряване предоставя финансова защита на осигурените жени и мъже, засегнати от социалните рискове болест, трудова злополука, инвалидност, старост, безработица и др. Социалноосигурителните обезщетения са предназначени да компенсират загубата на доход от труд поради настъпването на даден осигурен социален риск или да покрият допълнителни разходи за осигуреното лице, предизвикани от друг риск. Осигурителните права на лицата финансово се обезпечават чрез натрупаните средства от законоустановени осигурителни вноски в осигурителни фондове и от държавни субсидии, в случай на: болест; инвалидност; бременност и раждане; отглеждане на дете; трудова злополука и професионално заболяване; старост; смърт на наследодател или загуба на издържащ член на семейството; безработица; медицински услуги /здравеопазване.

Социално-осигурителното законодателство не прави разлика по пол, с изключение на по-ниските минимални нормативно-изискуеми параметри за осигурителен стаж и възраст за пенсиониране на жените при някои видове пенсии.

Сравнителният анализ на наблюдаваните статистически показатели за пенсиите, за краткосрочните обезщетения и обезщетенията за безработица по признак пол показва неравнопоставеност в ущърб на жените, както за предходни години, така и за **2013 г.**:

ПЕНСИИ

- В **общата съвкупност** на пенсионерите (2 186 570), **жените (58%) са повече от мъжете (42%)**.
- **От пенсионерите с лични пенсии, жените (56,7%) са повече от мъжете (43,3%)**.
- **От получаващите наследствени пенсии, дялът на жените (79,6%) е значително по-голям от този на мъжете (20,4%)**.
- **От пенсионерите, получаващи пенсии от фонд “Пенсии” (за осигурителен стаж и възраст и за инвалидност общо заболяване), жените (58,4%) са повече от мъжете (41,6%)**.
- **От всички прекратени поради смърт пенсии повечето (50,7%) са на мъже, по-малко (49,3%) са на жени**.
- **От прекратените пенсии за инвалидност поради рехабилитиране повечето (52,0%) са на жени, а на мъже (48,0%)**.

Таблица № 1: Брой пенсии, пенсионери и прекратени пенсии за 2009 и 2013 г. по пол

№	ВИДОВЕ ПОКАЗАТЕЛИ	2009 г.					2013 г.				
		Общо		Мъже		Жени	Общо		Мъже		Жени
		Брой	Брой	%	Брой	%	Брой	Брой	%	Брой	%
1.	Пенсионери	2 189 131	925 326	42,3	1 263 805	57,7	2 186 570	917 968	42,0	1 268 602	58,0
2.	Пенсионери с лични пенсии	2 063 457	900 036	43,6	1 163 421	56,4	2 064 851	893 186	43,3	1 171 665	56,7
3.	Пенсионери с наследствени пенсии	125 674	25 290	20,1	100 384	79,9	121 719	24 782	20,4	96 937	79,6
4.	Пенсионери, получаващи пенсии от фонд "Пенсии"	2 118 150	888 349	41,9	1 229 801	58,1	2 118 565	880 821	41,6	1 237 744	58,4
5.	Прекратени лични пенсии поради смърт	95 991	48 599	50,6	47 392	49,4	92 913	47 080	50,7	45 833	49,3
6.	Прекратени лични пенсии за инвалидност поради рехабилитиране на инвалиди	5 728	2 369	41,4	3 359	58,6	3 363	1 615	48,0	1 748	52,0

▪ При 69,0 години **средна възраст на пенсионерите с лични пенсии**, тя е по-висока за жените (70,0 години), отколкото за мъжете (67,7 години).

▪ При 72,1 години **средна възраст на пенсионерите с лични пенсии за осигурителен стаж и възраст**, тя е по-висока за жените (72,8 години), отколкото за мъжете (71,2 години).

▪ При 59,1 години **средна възраст на пенсионерите с лични пенсии за инвалидност общо заболяване**, тя е по-висока за жените (60,0 години), отколкото за мъжете (57,9 години).

▪ При **среден индивидуален коефициент** на пенсионерите с лични първи пенсии за осигурителен стаж и възраст **1,310**, на жените той е 1,107 и е по-нисък от този на мъжете (1,584).

▪ **Средният осигурителен стаж**, превърнат към трета категория труд, при личните първи пенсии за осигурителен стаж и възраст за двата пола е 37,3 години, като за жените (32,9 години) е по-нисък от този на мъжете – 43,2 години.

▪ При пенсионерите с лични първи пенсии за осигурителен стаж и възраст (чл. 68 и чл. 69 от КСО) **общият средномесечен основен размер** на пенсията е 291,31 лв. Средният основен месечен размер на пенсията при мъжете (**385,19 лв.**) е значително по-голям от този на жените (**221,80 лв.**).

▪ **Средната продължителност на получаването на пенсия е 20,9 години. Жените** получават пенсия средно **23,9** години, а мъжете **18,1** години, или 5,8 години по-кратко от жените.

▪ **Средната продължителност на получаването на пенсия** за периода от инвалидизирането до възстановяването на работоспособността е 5,7 години, като при жените е 5,8 години, а при мъжете (5,7 години) тя е малко по-кратка отколкото при жените.

▪ При 59,90 лв. **среден месечен размер на вдовишката добавка за двата пола, средният размер за мъжете (40,57 лв.) е много по-нисък отколкото този на жените (64,67 лв.)**. Изчислява се от пенсията на наследодателя. Понеже пенсиите на жените са по-ниски, съответно и вдовишките добавки от тях са по-ниски. И обратно – при по-високите средни пенсии на мъжете, жените наследяват по-големи вдовишки добавки към своите пенсии.

Таблица № 2: Средни показатели по пенсиите за 2009 и 2013 г. по пол

№	ВИДОВЕ ПОКАЗАТЕЛИ	2009 г.			2013 г.		
		Общо	Мъже	Жени	Общо	Мъже	Жени
1.	Средна възраст на пенсионерите с лични пенсии (години)	68,4	67,2	69,4	69,0	67,7	70,0
2.	Средна възраст на пенсионерите с лични пенсии за ОСВ (години)	71,2	70,4	71,7	72,1	71,2	72,8
3.	Средна възраст на пенсионерите с лични пенсии за ИОЗ (години)	58,6	57,3	59,6	59,1	57,9	60,0
4.	Среден индивидуален коефициент на пенсионерите с лични първи пенсии за ОСВ	1,314	1,602	1,094	1,31	1,584	1,107
5.	Среден осигурителен стаж при личните първи пенсии за ОСВ превърнат към трета категория труд (години)	36,6	43	31,7	37,3	43,2	32,9
6.	Средномесечен основен размер на пенсията при пенсионерите с лични първи пенсии за осигурителен стаж и възраст (чл. 68 и чл. 69 от КСО) (лева)	253,88	339,45	188,27	291,31	385,19	221,80
7.	Средна продължителност на получаването на пенсия (години)	19,8	17,2	22,5	20,9	18,1	23,9
8.	Средна продължителност на получаването на пенсия за периода от инвалидизирането до възстановяването на работоспособността (години)	5,5	5,6	5,5	5,7	5,7	5,8
9.	Среден месечен размер на вдовишката добавка (лева)	40,90	28,18	44,17	59,90	40,57	64,67

▪ **Броят на вдовишките добавки, които се получават от жени (580 467 бр. добавки), е над четири пъти повече от броя на добавките, които се получават от мъже (143 142 бр. добавки).**

Таблица № 3: Брой на вдовишките добавки за 2009 и 2013 г. по пол

№	ВИДОВЕ ПОКАЗАТЕЛИ	2009 г.					2013 г.						
		Общо		Получавани от мъже		Получавани от жени		Общо		Получавани от мъже		Получавани от жени	
		Брой	%	Брой	%	Брой	%	Брой	%	Брой	%	Брой	%
1.	Брой вдовишки добавки към пенсиите	683 344	20,5	139 922	79,5	543 422	79,5	723 609	19,8	143 142	80,2	580 467	80,2

▪ **От пенсионерите с висок индивидуален коефициент мъжете са много повече, отколкото жените. И обратно – от пенсионерите с нисък индивидуален коефициент повечето са жени, а по-малко мъже.**

▪ **С високи индивидуални коефициенти над 2, 3 и 4, зад които стоят респективно високи работни заплати или осигурителен доход, с дял от около 80% са мъжете.**

Много по-малък е дялът (между 20,3% и 22,9%) на жените с високи индивидуални коефициенти. Или мъжете с високи индивидуални коефициенти са около четири пъти повече от жените с високи индивидуални коефициенти.

▪ **С индивидуален коефициент до 1 са 33,9% (32,3% за 2009 г.) от общия брой лични първи пенсии за осигурителен стаж и възраст. От тях 78,8% (82,2% за 2009 г.) се получават от жени и 21,2% (17,8% за 2009 г.) от мъже.**

▪ **Средният осигурителен доход (СОД) за двата пола е 648,73 лв. Средният осигурителен доход за жените е 611,10 лв. и е по-нисък от този за мъжете – 685,71 лв. Или СОД на жените е 94,2% от средния за двата пола, а СОД на мъжете е 105,7% спрямо средния за двата пола и тази разлика се отразява в средните размери на пенсиите в полза на мъжете.**

▪ **От броя на осигурените 2 729 800 лица, жените (48,6%) са по-малко от мъжете (51,4%).**

Таблица № 4: Среден осигурителен доход и брой осигурени лица за 2009 и 2013 г. по пол

№	ВИДОВЕ ПОКАЗАТЕЛИ	2009 г.			2013 г.		
		Общо	Мъже	Жени	Общо	Мъже	Жени
1.	Среден осигурителен доход (лева)	554,78	588,62	519,27	648,73	685,71	611,10
2.	Брой осигурени лица	2 829 819	1 479 995	1 349 824	2 729 800	1 403 117	1 326 683

▪ **Средният месечен размер на пенсията при мъжете е значително по-голям от този на жените при почти всички видове пенсии.**

▪ Тъй като в размера на пенсиите се отразяват по-ниските трудови и съответно осигурителни доходи на жените, по-ниските индивидуални коефициенти на жените, както и по-ниският среден осигурителен стаж на жените в сравнение с мъжете, **вследствие тези корелации средностатистически жените получават по-ниски пенсии.**

▪ Осигурителният доход, индивидуалният коефициент и осигурителният стаж са определящите фактори за размера на пенсията. При по-ниски стойности на тези показатели неизменно ще продължават средно статистически да се отпускат и изплащат по-ниски пенсии на жените в сравнение с тези на мъжете.

ОБЕЗЩЕТЕНИЯ ЗА БЕЗРАБОТИЦА

▪ От получаващите парични обезщетения за безработица 53,5% са жени и 46,5% мъже, или безработните жени са със 7 процентни пункта повече в сравнение с безработните мъже.

▪ Средногодишно делът на новорегистрираните безработни жени с право на обезщетение е 52,7%, а на мъжете 47,3%.

▪ От регистрираните безработни лица с право на обезщетение за дълготрайна безработица делът на жените е 72,3%, а този на мъжете – 27,7%.

▪ При 266,72 лв. среден размер на обезщетението за безработица, мъжете са получавали средномесечно 285,58 лв., а жените 248,60 лв., или с 36,98 лв. по-малко отколкото на мъжете.

Таблица № 5: Брой лица, получаващи обезщетения за безработица, и среден месечен размер на обезщетението за 2009 и 2013 г. по пол

№	ВИДОВЕ ПОКАЗАТЕЛИ	2009 г.		2013 г.	
		Мъже	Жени	Мъже	Жени
1.	Регистрирани безработни лица с право на парично обезщетение (%)	45,9	54,1	46,5	53,5
2.	Новорегистрирани безработни с право на обезщетение (%)	49,0	51,0	47,3	52,7
3.	Регистрирани безработни лица с право на парично обезщетение за дълготрайна безработица (%)	32,5	67,5	27,8	72,4
4.	Среден месечен размер на паричното обезщетение за безработица (лева)	146,85	143,20	286,58	249,60

ОБЕЗЩЕТИЯ ЗА ВРЕМЕННА НЕРАБОТОСПОСОБНОСТ

- От броя на лицата, получили парични обезщетения за временна неработоспособност (общо заболяване, гледане на болен член от семейството, карантина, нетрудови злополуки и др.), делът на жените (60,7%) е по-голям от този на мъжете (39,3%).

- Общият брой на дните във временна неработоспособност (общо заболяване, гледане на болен член от семейството, карантина, нетрудови злополуки и др.) ползвани от осигурените лица е 13 651 351, като от тях осигурените жени са ползвали 59,1%, а мъжете 40,9%.

- От броя на лицата, на които е изплатено обезщетение за гледане на болен член от семейството, 92,2% са жени и 7,8% мъже.

- От общо 444 483 дни в отпуск за гледане на член от семейството 92,3% са ползвани от жени и само 7,7% от мъже.

Таблица № 6: Брой лица, получаващи парични обезщетения за временна неработоспособност, в т.ч. за гледане на болен член от семейството, и брой изплатени дни за 2009 и 2013 г. по пол

№	ВИДОВЕ ПОКАЗАТЕЛИ	2009 г.					2013 г.						
		Общо		Мъже		Жени		Общо		Мъже		Жени	
		Брой	%	Брой	%	Брой	%	Брой	%	Брой	%	Брой	%
1.	Брой лица, получили парични обезщетения за временна неработоспособност поради общо заболяване (общо заболяване, гледане на болен член от семейството, карантина, нетрудови злополуки и др.)	2 159 976	39,7	858 523	60,3	1 301 453	39,3	1 614 799	60,7	634 476	980 323	60,7	
2.	Брой изплатени дни във временна неработоспособност поради общо заболяване (общо заболяване, гледане на болен член от семейството, карантина, нетрудови злополуки и др.)	16 905 541	41,7	7 045 161	58,3	9 860 380	40,9	13 651 351	59,1	5 581 619	8 069 732	59,1	
3.	Брой лица, получили парични обезщетения за временна неработоспособност за гледане на болен член от семейството	199 092	6,5	12853	93,5	186 239	7,8	142 069	92,2	11 143	130 926	92,2	
4.	Брой изплатени дни във временна неработоспособност за гледане на болен член от семейството	741 345	6,1	45 530	93,9	695 815	7,7	444 483	92,3	34 056	410 427	92,3	

- От общия брой жени, получили обезщетение за временна неработоспособност поради общо заболяване, 13,4% са го ползвали за гледане на болен член от семейството, докато при мъжете този показател е със значително по-ниска стойност – те са едва 1,8%.

- От получаващите обезщетения за отглеждане на малко дете делът на жените (92,2%) изцяло доминира спрямо незначителния дял на мъжете (7,8%).

Въпреки че за правото на обезщетение за гледане на болно дете или член на семейството жените и мъжете са напълно равнопоставени в качеството им на осигурени лица, очевидно е проявлението на широко разпространения стереотип жената да полага грижи за болни деца или други членове на семейството и да получава осигурителното обезщетение по времето на отпуск по тази причина. В много редки случаи това се извършва от мъже.

Таблица № 7: Средни показатели за паричните обезщетения за временна неработоспособност за 2009 и 2013 г. по пол

№	ВИДОВЕ ПОКАЗАТЕЛИ	2009 г.			2013 г.		
		Общо	Мъже	Жени	Общо	Мъже	Жени
1.	Среден размер на изплатеното месечно обезщетение за гледане на болен член от семейството (лева)	72,71	96,79	71,05	68,36	87,96	66,70
2.	Среден размер на изплатеното обезщетение за временна неработоспособност поради общо заболяване (общо заболяване, гледане на болен член от семейството, карантина, нетрудови злополуки и др.) (лева)	130,45	149,32	117,95	150,72	169,89	138,32

- Разликата в размера на месечното обезщетение на едно лице за гледане на болен член от семейството също е в полза на мъжете. При 68,36 лв. средно за двата пола, средният размер за жените е 66,70 лв., а за мъжете е 87,96 лв., или 21,26 лв. разлика.

- Средният размер на изплатеното обезщетение за временна неработоспособност поради общо заболяване (общо заболяване, гледане на болен член от семейството, карантина, нетрудови злополуки и др.) е 150,72 лв.

- Средните размери на изплатените обезщетения за временна неработоспособност на жените са по-ниски от тези на мъжете. Размерът на обезщетението за временна неработоспособност за жените е под средното за двата пола (91,8%), а за мъжете е над него (112,7%).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Жените, обхванати от държавното обществено осигуряване и получаващи социално-осигурителни обезщетения и пенсии, не са хомогенна маса и би било некоректно да се прави единна оценка за всички. Но при наблюдението на средностатистическите данни се констатира трайна тенденция на неравнопоставеност на жените спрямо мъжете поради редица причини. Жените се пенсионираат по-рано, имат по-малка продължителност на осигурителния стаж, получават по-ниски трудови възнаграждения и това рефлектира в размера на пенсиите и обезщетенията. Обикновено жените са заети в такива отрасли на икономиката, където заплащането е по-ниско. По-рядко заемат ръководни и високо платени длъжности в политиката, в стопанския и публичния сектор. Склонни са да приемат по-ниско платена работа от мъжете. Професионалното им развитие често се възпрепятства поради семейни ангажименти и грижи за зависими от грижи членове на фамилията. Също така и феноменът “стъклен таван” не позволява на голяма част от жените да израстват в кариерата и да заемат по-добро място в обществения живот. Възприемането априори на водещата роля на мъжа и поставянето на жената на втори план е част от стереотипното мислене и поведение, крайният резултат от което проличава в статистическите данни и се наблюдава в живота на хората.

Социалното осигуряване е отразител не само на обществените, но и на личните отношения, включително и на социалните роли на жените и мъжете в обществения и семейния живот. Зад данните и констатациите, показващи фактическа неравнопоставеност на жените спрямо мъжете през призмата на социалното осигуряване, очевидно стоят причини от културно-нравствено и психологическо естество. Те могат да бъдат преодолявани чрез мерки и политики, предимно водещи до промяна на стереотипа като нагласи и начин на поведение. Освен това всички форми и средства, създаващи условия за по-балансирано и хармонично съчетаване на професионалните или трудови ангажименти със семейния живот, биха благоприятствали равнопоставеността на жените и мъжете за намаляване разликата в заплащането и разликата в социалноосигурителните обезщетения и пенсии.